

UDC 821.411

DOI: 10.34671/SCH.SVB.2020.0401.0018

NƏCİB MƏHFUZ FENOMENİ

© 2020

Mustafayev Zaur Telman oğlu, Azərbaycan Mühacirət Ədəbiyyatı və Bədii

Tərcümə laboratoriyasının elmi işçisi

Bakı Dövlət Universiteti

(1148, Azərbaycan, Bakı, Z. Xəlilova küçəsi 23, e-mail: z.baksovetli@mail.ru)

Abstrakt. Bu yazıda yaradıcı axtarışları bir çox sosial dəyərlərin və stereotiplərin dəyişməsi ilə üst-üstə düşən ərəb yazıçısı Nəcib Məhfuzun xarakterik xüsusiyyətləri müzakirə olunur. Müəllif özgələşmə, qarşılıqlı asılılıq və dünyanın bütövlüyü kontekstində sosial inkişafın bir çox məsələsinin nəzərdən keçirərək öz fikir və ideallarını çoxsaylı əsərlərində ifadə etmişdir. Məhfuzun yaradıcılığı və həyat fəaliyyəti bir neçə mərhələni əhatə edir, yəni iki dünya müharibəsinin, müstəmləkə sisteminin dağılması və qloballaşmanın fəsadları. Bunlar isə çoxşaxəli olmaqla və bədii yaradıcılığın bir çox janrını əhatə edir. Əsərlərini janrları və ifadə formaları onun yaradıcı həyatın bir neçə mərhələsi haqqında danışmağa imkan verir. Müəllif əsasən tarixilik və realizm nöqteyi-nəzərindən həll etdiyi məsələlərə yanaşmışdır. Yazıcının istedadı ona dövrün ehtiyaclarını incə şəkildə mənimsəməyə, bunun roman, roman, esse, hekayə kimi janr və formalarda reallaşmasına imkan verdi. Əsərlərin uğuru 1988-ci ildə ədəbiyyat üzrə Nobel mükafatı almış yazıcının populyarlaşmasına kömək etdi. Məqalədə yazıçı yaradıcılığı ətrafında aparılan tədqiqatların əsas istiqamətləri barədə qısa məlumat verilir, Azərbaycan tədqiqatçılarının təhlil etdiyi problemlərdən bəhs olunur. Məhfuz və digər yazıçıların yaradıcılığı ilə, müasirlərinin əsərlərinin ideya məzmunu arasında paralel müqayisələr aparılır. Yazıcının ədəbi irsinin müasir ədəbi proseslərə təsirinin əsas istiqamətləri qeyd edilmişdir.

Açar sözlər: XX əsr ərəb ədəbiyyatı, ədəbi cərəyanlar, Nəcib Məhfuz yaradıcılığının xüsusiyyətləri, müasir ədəbi proseslər.

PHENOMENON OF NAGUIB PASHA MAHFOUZ

© 2020

Mustafayev Zaur Telman, researcher, Laboratory of Azerbaijani

Migration Literature and Literary Translation

Baku State University

(1148, Azerbaijan, Baku, Z. Khalilov St., 23, e-mail: z.baksovetli@mail.ru)

Abstract. This article discusses the characteristic features of the work of the Arab writer Naguib Mahfouz, whose creative quest coincided with a change in many social values and stereotypes. This is a process of total alienation, a review of many issues of social development in the context of interdependence and the unity of the world. The creativity of Mahfouz, thanks to the fact that he captured several eras through his life and work — these are the consequences of two world wars, the collapse of the colonial system, and growing globalization — are multifaceted and encompasses many genres of artistic creation. The nature of his work allows us to talk about several stages of his creative life, and the author spoke mainly from the standpoint of historicism and realism. The talent of the writer allowed him to subtly capture the needs of the era, to be realized in such genres and forms as a novel, novel, essay, and story. The success of the works contributed to the popularity of the writer, who received the Nobel Prize in literature in 1988. The article gives a brief overview of the main areas of research around the writer's work, indicates the main works analyzed by Azerbaijani researchers. Parallels are drawn between the ideological content of the work of Mahfouz and other writers, his contemporaries. The main directions of the influence of the literary heritage on modern literary processes are noted.

Keywords: Arabic literature of the twentieth century, literary movements, features of Naguib Mahfouz's work, modern literary processes.

ФЕНОМЕН НАГИБА МАХФУЗА

© 2020

Мустафаев Заур Телман оғлу, научный сотрудник лаборатории азербайджанской

миграционной литературы и литературного перевода

Бакинский государственный университет

(1148, Азербайджан, Баку, ул. З.Халилова, 23, e-mail: z.baksovetli@mail.ru)

Аннотация. В данной статье рассмотрены характерные особенности творчества арабского писателя Нагиба Махфуза, чьи творческие искания совпали с изменением многих социальных ценностей и стереотипов. Это процесс тотального отчуждения, пересмотр многих вопросов общественного развития в условиях взаимозависимости и единства мира. Творчество Махфуза, благодаря тому, что он своей жизнью и деятельностью захватил несколько эпох — это последствия двух мировых войн, распад колониальной системы, растущая глобализация — многогранно и охватывает многие жанры художественного творчества. Характер его творчества позволяет говорить о нескольких этапах творческой жизни, причем автор выступал в основном с позиций историзма и реализма. Талант писателя позволил ему тонко улавливать потребности эпохи, реализоваться в таких жанрах и формах, как роман, повесть, эссе, рассказ. Успех произведений способствовал популярности писателя, получившего в 1988 году Нобелевскую премию в области литературы. В статье дан краткий обзор основных направлений исследований вокруг творчества писателя, указаны основные произведения, анализированные азербайджанскими исследователями. Проведены параллели между идейным содержанием творчества Махфуза и других писателей, его современников. Отмечены основные направления влияния писательского наследия на современные литературные процессы.

Ключевые слова: арабская литература XX века, литературные течения, особенности творчества Нагиба Махфуза, современные литературные процессы.

Görkəmli Misir yazıçısı Nəcib Məhfuz 1911-ci ildə Misir Ərəb Respublikasının Qahirə şəhərində məmur ailəsində dünyaya gəlmişdir. Qahirə Universitetində fəlsəfə və ədəbiyyatı fakültəsini bitirmişdir. O, 1934-cü ildə Qahirə Universitetinin fəlsəfə fakültəsini bitirmiş, lakin sonralar ixtisası üzrə fəaliyyət göstərməmişdir.

Qeyd edək ki, o, 1972-ci ilə qədər dövlət qulluqçusu kimi Naучен вектор на Балканите. 2020. Т. 4. № 1(7)

əvvəlcə nazirlikdə (Ministry of Mortmain Endowments) çalışmış, daha sonra incəsənət bürosu senzurası şöbəsinin və Kinoya yardım fondunun direktoru olmuşdur. Sonrakı illərdə isə, Misir Mədəniyyət nazirliyinin mədəniyyət işləri üzrə məsləhətçisi vəzifəsində işləmişdir.

Misir ədəbiyyatşünaslarının qənaətinə, Nəcib Məhfuz siyasi dünyagörüşü etibarilə liberal yazıçı olmuşdur və

onun kitablarını qatı dindarlar narazılıqla qarşılayırdılar. Hətta 1994-cü ildə mövhumatçılarından biri yazıçıya hücum etmiş və onu bıçaqla ağır yaralamışdır. Bu hadisədən sonra Nəcib Məhfuzun sağlamlığında problemlər yaranır, amma o, yazıb-yaratmağa davam edir. 2006-cı ildə yazıçı xəstəxanaya yerləşdirilir və ömrünü burada başa vurur. Dünya şöhrətli yazar 2006-cı il avqust ayının 29-da dünyasını dəyişir.

Azərbaycanda Nəcib Məhfuzun yaradıcılığı ilə bağlı bəzi araşdırmalar aparılmışdır [1; 2; 3]. Bu araşdırmalarda ədibin həyat və yaradıcılığı bu və ya digər şəkildə təhlil olunmuş, Azərbaycan dilinə tərcümə olunmuş roman və hekayələri müəyyən aspektdə dəyərləndirilmişdir. Bəzi araşdırmalarda isə onun əsərləri Azərbaycan romanları ilə müqayisəli təhlilə cəlb olunmuşdur [8]. Lakin bütün bu araşdırmalar görkəmli ədibin yaradıcılıq fenomenini dərk etməyə, dünya şöhrətinin sirlərini aşkarlamağa imkan vermir.

“Nəcib Məhfuzun qəhrəmanları arzuları, mübarizliyi, xarakterlərinin müxtəlifliyi, yaşadığı hisslərin, duyğuların səmimiyyəti ilə yaddaşlara həkk olunmuşlar. Xüsusən də 60-70-ci illərdə məhsuldar yazan ədib sadə insanların həyatını, onların məhəbbətini, arzu və istəklərini böyük ustalıqla qələmə almışdır. Buna görə də onun əsərləri indi də coğrafi sərhədləri adlayaraq, yeni-yeni oxucu auditoriyalarının sevgisini qazanmaqdadır. Bu böyük söz ustasının yaratdığı obrazlar vasitəsilə aşılmağa çalışdığı əsas keyfiyyətlər – insani bərk, vətəndaş vəzifəsi, fərd və cəmiyyətin qarşılıqlı münasibəti, ailə və əxlaq, bəşəriyyət prinsiplərinə sadiqlik bu gün də aktuallığını, dəyərini qoruyub saxlamaqdadır. Elə bu xüsusiyyətinə görə Nəcib Məhfuzun 50-60 il bundan əvvəl qələminin məhsulu olan bu sənət nümunələri bu gün də sevilə-sevilə oxunur, daha böyük aktualıq, daha böyük mənə kəsb edir” [3].

Bilindi ki, Nəcib Məhfuz Nobel mükafatına layiq görülmüş ilk ərəb yazıçısıdır. Əlli illik zəngin yaradıcılıq yolu keçmiş bu qeyri-adi istedadla malik olan yazıçı müasir ərəb ədəbiyyatının ən parlaq simalarından biri, bəlkə də birincisidir. Yazıçı ənənəvi milli dəyərləri hədsiz dərəcədə realist cizgilərlə təsvir etdiyi ilk əsərlərini «Əl-məcəllə əl-cədidə» jurnalında nəşr etdirir. Onun əsərləri bütün ərəb ölkələrində maraqla qarşılanmaqla bərabər dünyanın bir çox populyar dillərinə də tərcümə edilmiş, bəzi romanları isə ekranlaşdırılmışdır. Onun Misir həyatından yazdığı bir çox əsərləri qaldırdığı məsələlərin əhatəliliyi, aktuallığı, hərtərəfliyi ilə bütün bəşəriyyətin sərvətinə çevrilmişdir.

Bəlli olduğu kimi, ötən əsrin 30-cu illərindən etibarən Misir ziyalıların yeni bir nəslə yetişməyə başlayır. Bu ziyalılar ilk həyat dərslərini 1919-cu il Misir inqilabından almış, uşaqlıq və gənclik illərini Misir xalqının milli azadlıq mübarizəsi qasırğası içərisində keçirmişlər. Bu nəslin nümayəndələri hələ gənc yaşlarından Misir həyatında baş verən bir sıra siyasi, iqtisadi, mədəni hadisələrin şahidi olmaqla bərabər dünya hadisələrini də seyr edir, dünyanı bürüyən bir sıra yeniliklərin, müasir nəzəriyyə və cərəyanların təsiri altına düşürdülər. Bu dövrdə bir tərəfdən milli kökə bağlılıq, öz ölkəsinin taleyi ilə maraqlanmaq, digər tərəfdən isə bəşər problemləri üzərində düşünmək, Misir xalqını bəşəriyyətin bir parçası, bir hissəsi hesab edərək onun problemlərində dünya problemlərini görmək və bəşəriyyətin xoşbəxtliyinə can atmaq yeni Misir yazıçı və şairlərinin səciyyəvi xüsusiyyəti idi. Onların yaradıcılığında milli amillərlə bəşəri amillər vəhdət təşkil edir, hər bir yazıcının öz dünyagörüşü. Öz əqidəsi çərçivəsində böyük hisslər, böyük amallar uğrunda mübarizə ön plana çəkilirdi. Yeni nəsil Misir yazıçılarından ən böyük və ən maraqlı nümayəndəsi Nəcib Məhfuz idi.

Qeyd etmək lazımdır ki, “Ərəb ədəbiyyatının ictimai-mədəni həyatı və ədəbi-bədii fikri tarixində Nəcib Məhfuzun nəsr əhəmiyyətli yer tutmaqdadır. Klassik bədii ənənələri sistemli şəkildə davam etdirən bu yazıcının nəsr bu mənada xüsusi maraq doğurur, mövzu və sənətkarlıq məsələləri ilə diqqəti cəlb edir. Misir ədəbiyyatı tarixində mühüm xidmətləri olan, görkəmli nasir Nəcib Məhfuz müxtəlif mövzulu və dolğun məzmunlu hekayə, povest, romanların müəllifidir. Onun yaradıcılığı Misir ədəbiyyatının çox

qiymətli tərkib hissəsi olmaqla bərabər, həm də Misir yeni tarixinin müəyyən dövrünün mükəmməl bədii salnaməsi səciyyəsinə daşımaqdadır. 60-90-cı illərdə də məhsuldar bir yazıçı kimi yazıb yaradan, yeni-yeni əsərlər nəşr etdirən, bir çox mövzuları cəsarətlə ədəbiyyata gətirən, onları yeni zamanın kontekstində oxuculara təqdim edən ədibin əsərləri təkcə Misirdə deyil, dünyanın bir çox ölkəsində geniş oxucu kütləsinin rəğbətini qazanmışdır” [3].

Nəcib Məhfuzun ilk novellalar toplusu («Dəlilik rüzgarı») 1938-ci ildə işıq üzü görmüşdür. Bunun ardınca romantik üslubda yazılmış və fironların hökmranlığı dövründən bəhs edən bir sıra tarixi romanlar qələmə alınmışdır. Ədib məhz bu illərdən geniş oxucu kütlələrinin sevimli yazıçısına çevrilmişdir.

Avropada Nəcib Məhfuzun nəsrə ötən əsrin 50-ci illərinin sonunda, onun «Qahirə trilogiyası» («Beyn əl-Kəsreyn», «Kəsr əş-Şouk» və «əs-Sükkariya») çap olunandan sonra məşhurluq qazanır. Burada yazıçı qahirəli bir ailənin üç nəslinin həyatını təsvir etməklə Misir tarixindəki sosial və siyasi hadisələrə toxunur.

Ötən əsrin 60-cı illərində Nəcib Məhfuzun yaradıcılığında dəyişikliklər baş verir. O, nəsrin kiçik formalarına (hekayə) meyllənir və simvola daha geniş yer ayırır. Cəmiyyətin təkamülü nəticəsində insanın get-gedə özünü daha tənha və atılmış hiss etməsi, daimi həyəcan və iztirab onun «Oğru və it» (1961), «Yer üzü» (1963), «Bildirçin və payız» (1964), «Yol» (1964), «Kasıb» (1965), «Nil üzərində laqqırtı» (1966), «Qara pişiyin meyxanası» (1968), «Bal ayı» (1971) kimi əsərlərində aydın sevilir.

Ümumilikdə Nəcib Məhfuz əlliyyə yaxın roman və povest, yüzdən artıq hekayə qələmə almışdır.

Yazıcının sonuncu kitabı 2005-ci ildə işıq üzü görmüşdür. Bu, yazıcının ölümdən sonrakı həyatdan bəhs edən hekayələr toplusu olan «Yeddinci göy» adlanan kitabıdır.

Onun romanlarının böyük əksəriyyəti əsasən filmlər çəkilmişdir. Bu filmlərin demək olar ki, hamısı ərəb dünyasında məşhur filmlərdir.

Qahirə şəhərinin Mühəndisin bölgəsində yazıçı hələ sağ ikən onun bürüncdən abidəsi ucaldılmışdır.

Nəcib Məhfuz “Dəlilik rüzgarı” (1938), “Taleyn oyunları və ya Xeopsun müdrikliyi” (1939), “Radobis” (1943), “Fivlərin mübarizəsi” (1944), “Yeni Qahirə” (1945), “Xan əl-Xəlil” (1946), “Middak küçəsi” (1947), “Başlangıç və son” (1949), “Malikanələr arasında” (1956), “Arzular malikanəsi” (1956), “Şəkər ev” (1957), “Avlad Xaratina” (1959), “Bildirçin və payız” (1965), “Nil üzərində laqqırtı” (1966), “Miramar pansionu” (1966), “Güzgünlər” (1972), “Hörmətli cənab” (1975), “Xara fişey epopeyası” (1977), “Min gecələrin gecələri” (1982) və başqa məşhur romanların müəllifidir.

Bundan əlavə, o xeyli sayda hekayə kitabları nəşr etdirmişdir. Belə ki, Nəcib Məhfuz mahir roman müəllifi kimi tanınmaqla yanaşı, həmçinin kiçik həcmli hekayə yazarı kimi də diqqəti cəlb etməkdədir. Fərdi yaradıcılıq üslubu ilə Misir ədəbiyyatının təkrarsız ədəbi şəxsiyyətlərindən biri kimi dəyərləndirilən Nəcib Məhfuzun bədii nəsrinə “Çardağ altında”, “Başqaları üçün yaşanan ömür”, “Təhqiqat”, “Xoşbəxtliyin dəyəri”, “Sərxoş oğru”, “Sehrbaz boşqabı yoxa çıxdı”, “Uşaqların cənnəti”, “Yuxu” və və başqa maraqlı, yaddaqalan hekayələri daxildir.

“Yaratdığı əsərlərlə oxucunu düşündürmək, hisslərinə hakim kəsilmək, onu gözəlliklər aləminə çəkib aparmaq, haqq-ədalət uğrunda mübarizəyə ruhlandırmaq, həqiqətin tapılmasında hər kəsə yardımçı olmaq kimi ali keyfiyyətlər az-az qələm sahibinə nəsis olur. Dərin mənə tutumu, ictimai fikrə hakim kəsilmək gücü ilə bir-birini tamamlayan, XX əsr Misir cəmiyyəti həyatının bütün sahələrini güzgü kimi əks etdirən aktual əsərləri ilə Nəcib Məhfuz belə xoşbəxt taleli sənətkarlardandır” [3].

Azərbaycan müstəqillik əldə edəndən sonra Nəcib Məhfuzun əsərləri dilimizə tərcümə olmağa başlanmışdır [4; 5; 6; 7]. Onun nəşr olunan kitabları, xüsusilə müxtəlif mövzularda qələmə alınmış romanları geniş oxucu kütlələrinin diqqət və marağına səbəb olmuşdur.

Nəticə. Zaman keçdikcə Nəcib Məhfuzun zəngin və çoxcəhətli yaradıcılığına dönə-dönə qayıdılacaqdır. Çünki ədibin biri-birindən maraqlı, bənzərsiz əsərləri ciddi aktualıq kəsb etməkdədir. Bu əsərlərdə yalnız ərəb ölkələrinin deyil, bütövlükdə istibdad rejimi altında əzab çəkən Şərq dünyasının problemləri böyük sənətkarlıqla bədii təcəssümünü tapmışdır.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI:

1. Hüseyn Fərid. *Həqiqəti ucaltmaq* (Nəcib Məhfuzun "Liderin qətl günü" romanı haqqında // "Ədəbiyyat qəzeti", 22 aprel 2017
2. Imran Günel. *Nəcib Məhfuz – iki sivilisasiyanın oğlu* // "Ədəbiyyat qəzeti", 18 noyabr 2017
3. Məcidova Ş. *Həyatı səhifələrə köçürən Nəcib Məhfuz* // <https://ilk-xeber.org>
4. Məhfuz Nəcib. *Bildirçin və payız* (roman) Bakı: Tərcümə Mərkəzi, 2016, 445 s.
5. Məhfuz Nəcib. *Güzgülər* (roman), Bakı: Nurlar, 2006, 239 s.
6. Məhfuz Nəcib. *Seçilmiş əsərləri*, Bakı: Şərq-Qərb, 2013, 628 s.
7. Məhfuz Nəcib. *Yeni Qahirə* (roman), Bakı: Qanun, 2013, 246 s.
8. Sami Əhməd, El Aydi. *Müstəqillik dövrü Azərbaycan romanı*, Bakı: Nurlar, 2017, 191 s.